

Simon Attila (1968) a Debreceni Egyetem ÁJK Jobbölcséleti és Jogsociológiai Tanszékének oktatója. Kutatási területe a klasszikus görög filozófia, a görög irodalom és a 20. századi hermeneutikai filozófia. *Az örök feladat* címmel nemrégiben jelent meg tanulmánykötete (Debrecen, 2002).

A lélekbe írt logosz

Simon Attila

AZ ÍRÁS ÉRTÉKE

(274c) SZÓKRATÉSZ: Én is csak egy elődeinktől ránk maradt történetet tudok hallomásból elmesélni. Már hogy igaz-e, azt csak ők tudják. De hiszen ha az igazságot magunk megtalálhatnánk, törődnénk-e még az emberi véleményekkel?

PHAIROSZ: Mulatságos kérdés. De meséld el, amit hallottál!

SZÓKRATÉSZ: Szóval azt hallottam, hogy az egyiptomi Naukratisz környékén az ottani ősi istenek közül volt egy, akinek az ibisz a szent madara; ennek az isteni lénynek pedig Theuth a neve. Ő találta fel a számot és a számolást, (d) a mértant, a csillagászatot, az ostábla- és a kockajátékokat, valamint a betűket is. Egész Egyiptom királya ekkoriban Thamusz volt, aki a felső országrésznek abban a városában élt, amelyet a görögök az egyiptomi Thébanak neveznek, az istent pedig Ammónnak hívják.

Hozzá jött el Theuth, bemutatta mesterségeit, és azt mondta, a többi egyiptomival is meg kellene osztani őket. A király erre megkérdezte, hogy melyeknek mi haszna van, s mikor ő elősorolta, (e) az egyiket helytelenítette, a másikat megdicsérte, aszerint, hogy helyesnek találta vagy sem. Azt mondják, Thamusz sok mindent kifejtett mindkét irányban Theuthnak az egyes mesterségekről, amiket hosszú volna most végigmondani. Amikor pedig a betűkhöz érték, Theuth így szólt: „Ez a tudomány, királyom, bölcsőbb és tartósabb emlékeztetvé teszi az egyiptomiakat, mert az emlékezet és a bölcsesség varázsszerűt találtam itt fel.” A király erre így válaszolt: „Theuth, te ezermester, az egyik ember képes e mesterségek föltalálására, a másikban pedig annak a képessége van meg, hogy megítélje, miféle kárt vagy miféle hasznot jelentenek azok számára, akik majd használják őket. Így most te is, (275a) a betűk atyja, jóindulatból épp az ellenkezőjét mondtad, mint ami a valódi hatásuk. Hiszen találmányod éppen hogy feledést fog eredményezni azok lelkében, akik megtanulják, mégpedig az emlékezet elhanyagolása miatt. Az írásban bízva ugyanis kívülről, idegen jelek által, nem pedig belülről, önmaguktól emlékeznek majd vissza. Nem az emlékezetnek, hanem az emlékeztetésnek a varázsszerűt

Platón *Phaidrosz* című dialógusának vége felé, miután a *logoszok* szakszerű és szakszerűtlen voltáról kielégítően számot adtak, Szókratész azt javasolja beszélgetőtársának, Phaidrosznak, hogy immár az írás (*graphé*) megfelelő és nem megfelelő módjáról szóljanak (*Phaidrosz* 274b, a továbbiakban a cím nélküli hivatkozások e műre vonatkoznak).

E téma kifejtésének kezdetén Szókratész – mint annyiszor egyebütt is – egy, a régiektől szájhagyomány útján fennmaradt elbeszélést ad elő Theuth istenről s Egyiptom isten-királyáról, Thamuszról (274c–275b). E hagyomány Theuth isten nevéhez köti egyebek között az írás (*grammata*, a betűk, a betűírás) föltalálását, melyet az a következő szavakkal ajánl Egyiptom bölcs urának figyelmébe: *Ez a tudomány, királyom, bölcsőbb és tartósabb emlékeztetvé teszi az egyiptomiakat, mert az emlékezet és a bölcsesség varázsszerűt találtam itt fel.*

Thamusz, miközben elismeri a *heuretész* isten leleményességét, találmányának éppen ellenkező hatást tulajdonít, mondván, hogy az írás éppen hogy feledést eredményez a lelkekben, mert akik megtanulják, elhanyagolják emlékezőképességük gyakorlását, amennyiben az írásban bízva kívülről, külsődleges módon, idegen nyomatok vagy jelek által, s nem pedig belülről emlékeztetik önmagukat. Ennyiben Theuth találmánya nem az emlékezet mint mentális képesség (*mnémé*), hanem az emlékeztetés, figyelmeztetés, emlékeztető idézés technikája, az emlékezet pótléka, az emlékeztetés varázsszere (*hüpomnészeosz pharmakon*), s a bölcsességnek sem valóságát, hanem csak vélelmét eredményezi. Akik az írás segítségével tanulnak, azok olyanok lesznek, mint akiknek sok mindenről van ugyan hallomásuk, de voltaképpen kifejtő tanítás nélkül valók, s miközben magukat sokat tudónak vélik, valójában a legtöbb dolog felől tudatlanok maradnak, ráadásul fölfogásuk is nehézkes, s így ahelyett, hogy bölcsök volnának, a bölcs látszatát öltik magukra.

Szókratész a történet elmondása után megerősíti annak tanulságát (275c–d): aki a betűk révén hagyományozottat valami világosnak és szilárdnak tekinti, az bizony jó adag korlátoltságról tesz tanúbizonyságot, hiszen az írott beszédektől többet is vár, mint hogy emlékeztessenek arra, amit már úgyis tudunk, s amiről az írottak maguk is szólnak. Majd két további érvet hoz föl az írás ereje ellen (275d–e): miközben az írások (*logoi*) úgy tűnnek föl, mintha gondolnának valamit s azt mondanák el, azonközben ha megkérdezzük őket, mert meg akarjuk érteni a mondottakat, akkor mindig ugyanazt az egy dolgot jelzik nekünk. Továbbá, a leírt beszéd mindenkinél megfordul, az értőknél s azoknál is, akiknek semmi közük hozzá, s eközben még önmagát megvédeni vagy önmagát megsegíteni sem képes, ha nem megfelelő bánásmódban van része vagy igaztalanul ócsárolják.

Az írás fogyatékoságainak taglalását e pontig nagyjából úgy összegezhethetjük, hogy a fejtegetés alapvetően emlékezet és emlékeztetés, valódi és látszat-bölcsesség, valamint ténylegesen megértett vagy gondolt és a pusztá jelek ismétlése, végül a kifejtés révén önmagán segítő magyarázat (önvédel-

mezés) és a tehetetlen kiszolgáltatottság szembeállításán alapján rendeződik el. E szembeállítások háttérben pedig könnyen fölfedezhető belső/külső és természetes/mesterséges alapvető ellentétpárja. Az írások egyfelől olvasójuk számára külsődleges tudást, a tudás külsődleges látszatát nyújtják, másfelől saját tartalmukhoz is külsődleges a viszonyuk, e tartalom nem belátás vagy megértés révén tartozik hozzájuk, nem hatja át az értelem beszédes eleven-sége. Ha az írás az emberi lélekkel kapcsolatba kerül, akkor abban feledést hoz létre, az írás, amennyiben idegenszerű nyomatok mint közvetítők révén, másvalaminek a mesterséges nyomai révén emlékeztet, a lélek benső, természetes képességeit gátolja, s nem csupán az emlékeztet, hanem vele együtt a szellemi alkotóerőt is megbénítja.

Ehhez képest némiképp meglepőnek hat a beszélgetés folytatása (276a), s a beszélgetés eredményének összefoglalása (278a):

SZÓKRATÉSZ: Továbbá: vegyünk csak szemügyre most egy másfajta beszédet, amely ennek törvényes testvére; milyen módon jön létre, és természeténél fogva mennyivel különb és hatásosabb ennél!

PHAIDROSZ: Melyik az, és mit mondasz, hogyan jön létre?

SZÓKRATÉSZ: Az, amelyik tudással párosulva íródik be a tanuló ember lelkebe (hosz [sc. logosz] met' episztémész graphetai en té tu manthanontosz pszükhé), képes megvédeni magát, és ért hozzá, hogy azok előtt beszéljen és azok előtt hallgasson, akik előtt kell.

PHAIDROSZ: A tudással rendelkező ember eleven és lelkes beszédéről szól, amelynek az írott beszéd – joggal mondhatjuk – árnyképe csupán.

SZÓKRATÉSZ: (...) valójában a legkülönb írások is csak emlékeztetőül szolgálnak azok számára, akik már ismerik a szóbanforgó tárgyat, ... és csakis a kifejtő tanítás közben, a megértetés kedvéért mondottakban (en de toisz didaszkomenoisz kai mathészeósz kharin legomenoisz), amelyek valóban a lélekbe íródnak (tó onti graphomenoisz en pszükhé) az igazságosságról, a szépről és a jóról, egyedül ezekben van világosság, tökéletesség, és csak ezeket lehet komolyan venni.

Szókratész mindkét idézett szakaszban használja az írás képét, ám ezúttal egyértelműen elismerő hangsúllyal: olyan *logoszok*ról beszél, melyek magába az emberi lélekbe íródnak bele, s az írásnak ez a formája a tökéletes, vagy legalábbis az ember számára elérhető legjobb forma. Az íráshoz itt azért társul kedvezően értékelő árnyalat, mert ez az írás immár tudással vagy megértéssel párosul (vagy legalábbis a megértés és megértetés kedvéért végzett beszélgetés során „íródik be”); maga is élő, eleven lény, s ennek következménye lesz az, hogy az ily módon a lélekbe írt *logoszok* már képesek megvédeni magukat (kifejteni, vitában is érvényesíteni álláspontjukat), tudják, mikor kell megszólalniuk s mikor nem; s hogy bennük immáron megvan a közönséges írásokból hiányzó világosság és az a teljesség, amely a kifejtés, a számadás követelményének is megfelel, s ekként végül a komolyság is (szemben a közönséges írások játék-jellegével, komolytalanságával). A külsődleges írás lélek-telenítő hatásával szemben áll a *logosz* lélekbe írása, valami olyasféle rögzítés, amely éppen nem-rögzítés voltával, éppen eleven-ségével és tudatos mozgékony-ságával nő fölébe amannak. (S itt nem egyszerűen szóbeliség és írásbeliség különbségéről van szó: a rapszódoszok előadása, amennyiben kérdező vizsgálódás nélkül, kifejtő tanítás nélkül, a meggyőzés, a pusztá rábeszélés végett – az esztétikai illúzió nem-argumentatív csáberejére támaszkodva – hangzik el, e fogyatékoságai következtében értékét, vagy inkább értéktelenségét tekintve a köznapi íráshoz áll közelebb: 277e.)

találtad te fel! S a bölcsesség látszatát nyújtod tanítványaidnak, nem valóságát. Mert sok mindenről hallva, ámde kifejtő tanítás nélkül, azt fogják (b) gondolni, hogy sokat tudnak, miközben jórészt nem tudnak semmit, és ráadásul nehéz felfogásúak lesznek, hiszen ahelyett, hogy bölcsökké váltak volna, látszólagos bölcsék lettek.”

PHAIDROSZ: Szókratész, milyen könnyedén alkotsz te egyiptomi, vagy bárhonnán való történeteket!

SZÓKRATÉSZ: Barátom, azok a régiek ott a dódonai Zeusz-szentélyben azt hirdették, hogy egy tölgy hangjai voltak az első jósigék. Az akkori embereknek – nem lévén olyan okosak, mint ti, fiatalok – együgyűségükben elegendő volt tölgyre és sziklára hallgatni, ha egyszer (c) azok igazat szóltak; ezzel szemben neked bizonyára fontos, hogy ki az, aki beszél, s hová való. Mert nem egyedül csak azt vizsgálod, hogy valami úgy van-e vagy másképpen.

PHAIDROSZ: Joggal pirítottál rám. Úgy gondolom, a betűkkel valóban úgy áll a dolog, ahogy a thébai mondja.

LX. SZÓKRATÉSZ: Ezért aztán, aki azt hiszi, hogy szaktudását a betűkre bízva hátrahagyhatja, nemkülönben az, aki abban a hiszemben veszi át, hogy a betűkből valami világosat és szilárdat nyerhet ki, az nagy együgyűséggel van telve, és valójában nem ismeri Ammón jóslatát, ha úgy gondolja, hogy az (d) írásba foglaltaknak bármi egyéb jelentősége van azon túl, hogy emlékeztessék a leírtak tartalmára azt, aki már úgyszólván ismeri a szóban forgó dolgot.

PHAIDROSZ: Nagyon helyesen mondasz.

SZÓKRATÉSZ: Hiszen van az írásban valami különös és megdöbbentő, Phaidrosz, ami valójában a festészethez hasonlít. Ennek az alkotásai is úgy állnak előttünk, mintha elevenek volnának, ám ha kérdezel tőlük valamit, módfelett méltóságteljesen hallgatnak. Ugyanez a helyzet a szövegekkel is: azt hihetnéd, hogy valamit gondolnak is, miközben beszélnek, de ha rákérdezel valamire a mondottakból, mert meg akarod érteni, akkor mindig csak egy és ugyanaz, amit jeleznek.

Aztán meg ha egyszer (e) le van írva, minden szöveg megfordul mindenütt: eljut az értőkhöz éppúgy, mint azokhoz, akiknek semmi közük hozzá, és nem tudja, kikhez kell és kikhez nem szabad szólania. Ha pedig nem megfelelően bánnak vele és igaztalanul ócsárolják, mindig atyja segítségére van szüksége, hiszen ő maga sem védekezni, sem önmagán segíteni nem tud.

PHAIDROSZ: Ezt is nagyon helyesen mondasz.

(276a) SZÓKRATÉSZ: Továbbá: vegyünk csak szemügyre most egy másfajta beszédet, amely ennek törvényes testvére; milyen módon jön létre és természeténél fogva mennyivel különb és hatásosabb ennél!

PHAIDROSZ: Melyik az, és mit mondasz, hogyan jön létre?

SZÓKRATÉSZ: Az, amelyik tudással párosulva íródik be a tanuló ember lelkebe, képes megvédeni magát, és ért

hozzá, hogy azok előtt beszéljen és azok előtt hallgasson, akik előtt kell.

PHAIROSZ: A tudással rendelkező ember eleven és lelkes beszédéről szól, amelynek az írott beszéd – joggal mondhatjuk – árnyképe csupán.

Platón, *Phaidrosz* 274c–276a

AISZKHÜLOSZ

DANAOSZ: Gyermekeim, józanul kell gondolkodnotok; úgy is érteztetek ide, / hogy öreg apátok kormányzott, hűen követve a józan ész szavát. / S most itt a szárazföldön is azt ajánlom, hogy előrelátásokra támaszkodjatok / és egyszersmind őrizzétek meg szavaimat táblára írva. (*deltumenasz*; nyilván átvitt értelemben, mégpedig a következő helyek alapján odaértendő *phrémel* kiegészítve: „szívetek/elmétek táblájára írva”).

Óltalomkeresők 176–179.

ÉLEKTRA: Ezeket meghallgatva írd az elmédbe (*en phreszi graphu*), apám! / *Kar*: Írd be (*graphu*)! Fülelden át / fúrd be elméd csöndes mélyébe ezt a szót (*di' otón de szüntettraine mūthon hészükhó phrenón basze*)! / Ezek így vannak, / a többi pedig magad kutasd ki haragvó szívvel! / Kemény emberhez az illik, ha dühös elszántsággal lép a küzdőtérre.

Áldozatvivők 450–455.

KAR: A nagy Hadész ugyanis a halandók bírāja / lenn a föld alatt, / s szemmel tart mindent feljegyző szívével (*deltographó de pant' epópa phren*).

Eumeniszek 273–275.

PROMÉTHEUSZ: Mivel ezt akarjátok, nem ellenkezem, / legyen meg mindaz, amit kívántok. / Először is, ló, a te hányatott bolyongásodat mondom el, / te pedig [ti. az Ókeaniszok Kara] írd fel ezt szíved emlékező tábláira (*hén engraphu szü mnémoszin deltoisz phrenón*).

Leláncolt Prométheusz 786–789.

Elfogadva a kutatók egy részének meglátásait, először is azt mondhatjuk, hogy az írás itteni tárgyalása során a közvetítés és a recepció folyamata az elsődleges szempont, nem pedig a nyelvi ábrázolás (írásos vagy szóbeli) lehetőségének (nyelv- és részben ismeretelméleti) kérdése, miként például a *VII. Levélben* (E. Heitsch) – éppen ezért csupán utalok a *Theaitétosz* „viasztábla-hasonlatára” és a *Philébosz* lélek-könyv analógiájára. A 278a utóbb idézett fejtegetése így folytatódik: (...) továbbá, [aki szerint] az ilyen fejtegetéseit nevezheti az ember úgyszólván törvényes fiainak, először is azt, amelyet önmagában találhat meg, azután ha ennek ivadécai és testvérei sarjadtak egyidejűleg mások másmilyen lelkében, érdemük szerint; a többinek ellenben búcsút ínt – az ilyen gondolkodású ember lehet az, kedves Phaidrosz, akivé válni imáinkban is mindketten szeretnénk. Korábban pedig ezt olvashattuk: (...) ha valaki a dialektika mesterségével élve, mikor megfelelő lélekre talál, ebbe veti el és plántálja tudással párosult beszédeit, amelyek aztán maguknak is és plántálójuknak is segítségére tudnak lenni, és nem meddőek, hanem magvuk van, amelyből más jellemekben másféle beszédek növekednek, melyek alkalmasak rá, hogy az eredeti magot örökre halhatatlanná tegyék, birtokosát pedig boldoggá, amennyire csak ez ember számára lehetséges. (276e–277a) Az a logosz, amely a párbeszéd során a lélekbe íródik, nem valamely világos és definitív állítás, nem a tökéletes tudás vagy bölcsesség – az ember számára megragadhatatlan – foglalata (ahogyan ezt már C. J. Rowe vagy G. J. A de Vries is megmutatta), hanem a párbeszédben zajló vizsgálódásként értett dialektikának mint *életgyakorlatnak* a „tanítása” vagy inkább példaszerű megvalósulása, egy kutatási forma és életmód – a filozófia mint „bölcsességre törekvés” – mintázata (Ch. L. Griswold, G. R. F. Ferrari).

E filozofálás ideális közege, vagy inkább éltető eleme a *logosznak* mint a megértetés kedvéért folytatott kifejtő tanításnak a megvalósulása. Nem a terjedelmes, megszakítás, vagyis kérdés-felelet nélküli szónoki beszéd, sem nem a pusztá „rábeszélésre”, „elhitetésre” irányuló költészet (Szókratész saját korábbi beszédeitől is eltávolodik itt), melynek alkotásai lehetnek írottak vagy szóbeliek, hanem a másik ember megértési igényének eleget tevő, ennek próbáját kiálló, a számadás, a *logon didonai* követelményének megfelelő beszélgetés. Az ilyen *logosz* nem valamely készre formált tudás egyszerű átadása, hanem maga is mozog, szüntelen alakulásban van: a „lélekbe íródás” itt éppen nem azzal az írással történik, mely a festményekhez hasonlatosan holt és önismétlő, hanem amely elevenségét az értelem folyamatos feltárásában mutatja meg, s ennek során nemcsak elevenségéről, hanem „nemzőképességéről” is tanúságot tesz. E nemzőképesség annak a folyamatnak a során mutatkozik meg, mikor az értő lélekbe ültetett tanítás ebben a másik lélekben újabb tanítást, újabb, termékeny *logoszt* szül, mely továbbra sem e lélek tárgyi birtokaként, hanem újra csak önmaga továbbadásaként maradhat eleven. (Nem vitatva ezzel Jacques Derrida nagyhatású *Phaidrosz*-értelmezésének azt a meglátását, hogy a „lélekbe írás” képe korántsem olyan ártatlan „metafora”, mint ahogyan az első pillantásra látszik, hanem a „platonizmusként” értett metafizika egyik lényeges elképzelés-módját viszi színre – és ássa is mindjárt alá. A kép egy alakváltozatának, a viasztábla-hasonlatnak a további történetéhez vö. pl. Arisztotelész: *A lélek* 430a 1sk., melyhez Aphrodisziaszi Alexandrosz kommentárjában azt fűzi hozzá, hogy itt az ész íratlan táblához hasonlatos. Albertus Magnus és Aquinói Tamás erre majd a *tabula rasa* kifejezést használják – ahogyan ezt Ernst Robert Curtius a könyv metaforáját vizsgálva megmutatta. A *tabula rasa* kép később Locke empirista tanításában jut fontos szerephez. Az emlékezés kétféle módja – *Gedächtnis* és *Erinnerung* alakban – pedig Hegelnél nyeri majd el jelentőségét.)

Ám akárhogyan is, mégiscsak különös, vagy akár zavarba ejtő, hogy a *Phaidroszban* a számadásra és további tudások nemzésére képes tudás meg-

szerzésének módját éppen az írás metaforájával jelöli meg Plátón, olyan kontextusban, melyben a köznapi értelemben vett írás használata leértékelődik. A platóni szóválasztás egy nyelvi konvencióhoz, egy kliséhez vagy idiómához való ragaszkodást, vagy ennek a konvenciónak, idiómának az erejét mutatja. A Kr. e. 5. és 4. század más szerzőinél több előfordulását is szemügyre vehetjük a „lélekbe írás” képeknek. E párhuzamos helyeket a *Phaidrosz*-kommentárok egy része utalásként ugyan megemlíti, ám értelmezésükbe nem bocsátkozik. Talán nem lesz hiábavaló, ha – néhány tétellel ki is bővítve az általában szóba hozott helyeket – röviden áttekintjük ezeket az előfordulásokat.

Aiszkhülosznál akárhányszor a mondottak súlyát, sorsdöntő voltát, megjegyzésének fontosságát, akár életmentő gyakorlati hasznosságát nyomatékosítják vele. A szívbe vagy az elmébe történő fölírásnak olyan erőt tulajdonítanak, amely a közönséges „megjegyzéstől”, „észben tartástól” hatékonyságában különbözik. A lélekbe (szívbe, elmébe, emlékezetbe) írás a majdani cselekvés számára biztosítja az indulat erejét vagy az előrelátás megfontoltságát.

Szophoklésznál Déianeira ugyancsak a mondottak tartós rögzítésének nyomatékosítására használja a képet (igaz, itt csak hasonlat formájában), Neoptolemosz pedig Philoktétesznek szóló figyelmeztetését erősíti meg Zeusz megidézésével és az emlékezetbe írás módjának kiemelésével.

Pindarosznál a *X. Olümpiai óda* elején (1–3) olvashatjuk talán a legfurcsább képet: *Olvassátok fel nekem (anagnóte moi) az olümpiai győztesnek, Arkhesztratosz fiának nevét, amely valahol a lelkemben föl van írva* (pothi phrenosz/emasz gegraptai). E megfogalmazás nem csupán azt mondja, hogy a név a lélekbe van írva, de egyben mintha azt is színre vinné, ami voltaképpen mindenféle „lélekbe írást” szüntelenül kísért, az olvashatatlanná válás (elfelejtés) és a külsővé válás lehetőségét. Akik a költő lelkéből tudnak felolvasni valamit, azok számára e lélek szövege éppen úgy silabizálható, mint ha valamilyen hagyományos értelemben vett, hagyományos eszközökkel készített írásról volna szó, s aki a saját lelkének írását nem tudja olvasni, az eszerint saját lelkétől is távol kerülhet, ugyanakkor a lélek, éppen az írásos rögzítés okán, mégis őrizheti magában öntudatlan tudását.

Érdemes még szemügyre venni néhány olyan helyet a kor meghatározó szerzőinek műveiben, melyek ugyan nem közvetlenül a „lélekbe írás” képét tartalmazzák, de mégis tanulságos, bár távolabbi kapcsolatot mutatnak a vizsgált kifejezéssel.

Euripidésznél a sorsán kesergő Andromakhé használ egy ízben olyan kifejezést a szív megnyitására, föltárására, mellyel a könyvtekerics kinyitását, „kitekerését” is jelölték. A *Phaidrosz*-bélivel így csupán közvetetten, de mégiscsak kapcsolatba hozható kifejezés a beszélő teljes megnyílására, föltárulására, bensőséges érzelmeinek megmutatására utalhat, sőt, figyelembe véve, hogy az ily módon kitekert „tekerics” akár üres is lehet, ez egyben a *beírásra* való fölkínálkozást is jelenthetné.

Gorgiasz Helené védelmére írott beszédében egy helyütt képeknek az elmébe vésődéséről beszél, mégpedig annak magyarázataképpen, hogy ez okozza a félelmetes látványok megpillantóinak önkívületi vagy akár tartósan zavart állapotát is. (A *graphót* itt nem írásként, hanem inkább rajzolásként érthetjük, pontosabban a mindkét jelentés háttérében rejlő eredeti képzethez, a bevésés, belekarcolás képzetéhez közelítve.) Itt tehát a bevésődés (a tágabb értelemben vett „beíródás”) éppen nem a tudatossággal, hanem az örültséggel, betegségekkel, kényszercselekvésekkel kerül összefüggésbe, inkább az elmének fölébe kerekedhető erőként mutatkozik meg, semmint az elme eszközöként, ám az ilyen típusú rögzítés erejét ez éppen hogy még nagyobbak mutatja.

SZOPHOKLÉSZ

DÉIANEIRA: Én ugyanis abból, amire a Kentaur csodás lény megtanított, / miközben szenvedett az oldalát megsebző fájdalmas hegy miatt, / mikéntha isteni rendelés lett volna, semmit nem feledtem, hanem megőriztem, / mintha ércáblába vésték volna kitörölhetetlenül (*eszód-zomén / khalkész hopósz dúsznipton ek deltu graphén*).

Trakhiszi nők 680–683.

NEOPTOLEMOSZ: Te meg dühöngsz, a tanácsot nem fogadod meg, / s ha valaki jóindulatúan beszélve figyelmeztet, / azt gyölölsz, mint ellenségedet, s rosszakaródnak gondolod. / Mégis kimondom, s az eskü fölött örködő Zeusz szólítom, / te pedig hallgasd meg és vésd eszedbe (*graphu phrenón eszó*).

Philoktétesz 1321–1325.

EURIPIDÉSZ

ANDROMAKHÉ: És ha ellökve magamtól Hektórom kedves alakját / mostani férjemnek nyitnám meg szívemet (*anaptüxó phrená*), / gonosznak mutatkoznék a halottal szemben.

Trójai nők 661–663.

GORGIASZ

Némelyek pedig, akik félelmetes dolgokat láttak, azon nyomban elveszítették józan eszüket; a félelem teljesen kioltotta és elűzte gondolkodásukat. Sokan pedig hiábavaló fáradozásokba, szörnyű betegségekbe és nehezen gyógyítható örültségbe estek; a látvány annyira bevészte a végignézett események képeit elméjükbe (*hutász eikonasz tón horómenón pragmatón hé opsizsz enegrap-szen en tó phronémati*).

Helené magasztalása 17.

ISZOKRATÉSZ (7, 41.)

Azoknak pedig, akiknek közügyeit helyesen intézik, nem a csarnokokat kell megtölteniük felirataikkal, hanem lelkükben kell hordozniuk az igazságosságot. Mert hiszen a városokat nem a határozatok, hanem a szokások működtetik megfelelően, s akiket rosszul neveltek, azok írják fel bármily aggályosan is a törvényeket, úgyis arra fognak vetemedni, hogy megszegjék azokat, ellenben azok, akiket helyesen neveltek, a mégoly egyszerűen lefektetett törvényeket is készek lesznek betartani.

PÁL LEVELEI

Mert nem a törvény hallgatói az igazak isten előtt, hanem azok fognak megigazulni, akik a törvény szerint cselekszenek. 14. Mert amikor a pogányok, akiknek nincsen törvényük, természettől fogva a törvény dolgait cselekszik, akkor ők, akiknek nincsen törvényük, önmaguknak maguk jelentik a törvényt. 15. Ők mindannyian megmutatják, hogy a törvény műve be van írva szívükbe (*to ergon tu nomu grpton en taisz kardiaisz autón*), s ezt együtt tanúsítja lelkiismeretük és gondolataik, melyek vádolják vagy védelmezik egymást.

Róm 2,13–15.

A mi levelünk ti vagytok, beírva a szívünkbe (*hé episztole hémón hümeisz eszte, enegrammené en taisz kardiaisz hémón*), amelyet ismer és olvas minden ember. 3. Nyilvánvaló rólatok, hogy Krisztus levele vagytok a mi szolgálatunk által, nem tintával, hanem az élő isten lelke által írva, nem kőtáblákra, hanem a szív hústábláira (*enegrammené u melani alla pneumatu theu dzántosz, uk en plaxin lithinaisz all' en plaxin kardiaisz szarkinaisz*).

2Kor 3,2–3.

Platón fiatalabb kortársa, a *Phaidroszban* is említett Iszokratész híres beszédében, az *Areopagitikoszban* úgy fogalmaz, hogy azoknak, akik derék polgárként élnek s ekként intézik a közügyeket városukban, nem a csarnokokat kell megtölteniük betűikkel (*tasz sztoasz empiplanai grammatón*, ti. a kihirdetett törvényekével), hanem *lelkükben kell hordozniuk az igazságosságot* (*en taisz pszikhaisz ekhein to dikaion*). Bár itt a „lélekbe írás” képzelet még áttételesen sem szerepel, annyiban tanulságos lehet a hely, hogy a törvények és határozatok külsődleges, írásos rögzítésével szemben a lélek nevelés által kialakított belső „törvényei”, a belsővé tett szabályok biztosítják igazán a *polisz* belső rendjét.

A későbbi hagyományban a görög *koiné* nyelvi emlékezete is megőrizte a lélekbe, pontosabban, a páli szóhasználat szerint, a szívbe írás metaforáját mint a törvény igazi betöltésének és a tanúsításnak a módját, s az emlékezet hűségének biztosítékát. A kép és vele a felfogásmód innen került át az egyházatyák nyelvbe (vö. Irenaeus, *Adversus Haereses* III. 4. 2.).

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a lélekbe írt beszéd képe a korábbi, korabeli s későbbi hagyományban valahányszor a kiemelten fontos kimondott szavak hűséges megőrzését, tartós elraktározását, emlékezetben tartását, s a cselekvés hozzájuk igazítását jelzi, nyomatékosítja, vagy erre szólít fel; a bensőségesen átélt tudást vagy indulatot és az ennek eredményeként lehetségessé váló józan megfontolást vagy helyes érzelmi beállítottságot teszi lehetővé kiélezett helyzetekben. A lélek írásának a *Phaidroszban* emlegetett „elevenessége” és „termékenységé” ott a tudás alkalmazhatóságát, belsővé tett, belülről elsajátított, s így a cselekvést, az életgyakorlatot irányító voltát s azt a képességét jelenti, hogy ennek az életgyakorlatnak a folytatása során ő maga is képes további tudások elültetésére, nemzésére (ennek felelhet meg az idézett helyeken az elmébe vésett tanácsok, figyelmeztetések stb. cselekvésben való folytatódása). Amikor Platón a „lélekbe írás” képével az emlékezet bensőségességét tünteti ki az emlékeztetés külsődlegességével szemben, hogy ezáltal a dialektikus kutatás szakadatlan gyakorlatát s a benne megvalósuló filozófus-élet (mint bölcsességre törekvés) alapjait biztosítsa, akkor egy, a görög nyelvben régóta eleven használatához igazodik, annak ellenére is, hogy a közvetlen szövegösszefüggés az „írás” szó metaforikus használatának némiképp ellene hat. A *Phaidrosz* e metaforája a korabeli nyelvi kontextus túlnyomó részének alapján ekként értelmezhető. Pindarosz költői szövege azonban nyelvi alakjában azt is kifejezésre juttatja, hogy a lélekbe írás mégiscsak őriz valamennyit a köznapi írás sajátosságaiból: külsővé válhat, s tartalma még az őt magába foglaló lélek számára is elfelejtődhet. Ez a lehetőség pedig a *Phaidrosz* lélekbe írt logoszát is fenyegeti – bármennyire „csupán” metaforikus is e szóhasználat –, amennyiben mégiscsak ezzel a metaforával, s ennél fogva az e metaforába beleírt kétértelmű lehetőségekkel együtt jelenítődik meg. Éppen ezért kell Platón szerint e logoszt a tovább folyó beszélgetésben elevenen tartani.

IRODALOM

- Plato, *Phaedrus*, with translation and commentary by C. J. Rowe, Warminster, 1986.
 Platon, *Phaidros*, Übersetzung und Kommentar von Ernst Heitsch, Göttingen, 1997.
 Curtius, Ernst Robert, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Tübingen–Basel, 1993 (1948).
 Derrida, Jacques, *A disszemináció*, Pécs, 1998.
 Ferrari, G. R. F., *Listening to the cicadas. A Study of Plato's Phaedrus*, Cambridge, 1987.
 Griswold, Charles L. Jr., *Self-Knowledge in Plato's Phaedrus*, New Haven–London, 1986.
 de Vries, G. J. A., *A Commentary on the Phaedrus of Plato*, Amsterdam, 1969.